



ДО 65-ї РІЧНИЦІ ЗВІЛЬНЕННЯ НІЖИНА ВІД НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

**“Ніжинці не тільки боролися,
але й продовжували жити”**

Ще зовсім недавно про «життя за німців» упродовж останньої війни можна було дізнатися виключно з «правильних», ідеологічно витриманих, схвалених відповідними органами кінострічок; із проскрибованих державною цензурою або написаних на офіційне замовлення художніх, художньо-документальних або меморіальних творів тощо. Історична наукова думка рухалася також виключно в «рекомендованому» напрямі – висвітлення бойового подвигу радянського народу та його мудрого комуністичного керівництва; з іншого боку – засудження всіляких спроб дистанціюватися від «життєвого подвигу» з єдиною метою скинути німецьке рабство. Заперечуючи право на життя в розрізі непрорадянського мислення, офіційна доктрина післявоєнної наддержави заперечувала не тільки прояви співпраці з окупаційним режимом – від відкритої антирадянщини до більш поміркованого колабораціонізму, – але й цілком лояльне побутове співжиття в умовах, досить схожих на кілька десятиріч до цього, коли відбувалося становлення влади самих більшовиків.

Від героїчно-виховних розповідей у дитячих дошкільних закладах, уроків мужності в школах, патріотичних лекцій у вищих навчальних закладах до публікацій у періодиці, радіо- та телепередач складалося враження, що два роки окупації (для Ніжина початок і закінчення нацистської окупації дивним чином збігся в циклічному часі, практично день-у-день) – суцільний морок, на кшталт полярної ночі; місто ж немов би заціпеніло в очікуванні визволителів. У загальній свідомості післявоєнних поколінь яскраво вкоренилися тільки три події, що відбулися впродовж цих двох років: грабунок нацистами матеріальних статків населення, підпільна боротьба з окупаційним режимом і, власне, визволення міста Червоною Армією. Звісно, ніхто не збирається спростовувати ні дійсність, ні історичну значимість цих явищ. Однак, героїзм-героїзмом, але ж від вересня 1941 р. до вересня 1943 р. в місті Ніжині продовжували жити майже півсотні тисяч мешканців, із-поміж яких переважна більшість не була підпільниками і абсолютна більшість із яких не служила ні в поліції, ні в інших окупаційних органах влади. Що ж тоді робили тисячі ніжинців «під німцями»? Невже ховалися в погребях чи лежали вдома на ліжках у стані анабіозу? Відповідь надто проста: народжували дітей, одру-

жувалися, помирили від невійськових і негероїчних хвороб; справляли гостини, ходили до кіно, театру тощо, одним словом – продовжували жити й працювати, заробляти на хліб буденний, – хто як міг і де міг.

Нацистський окупаційний режим, у цілому, поставився до своїх нових територій як до набутої власності, і керувався, адмініструючи їх, власними інтересами й потребами (у першу чергу – військовими), і аж ніяк не інтересами населення цих регіонів. У цьому гітлерівці не «вигадали колеса» – практика стара, як світ; так себе поводити всі завойовники; в такій поведінці нацисти 1941 р. мало в чому відрізнялися від більшовиків 1918 р. чи, скажімо, поляків 1618 р. Всі ж пафосні промови про визволення від ярма свої попередників, опікування інтересами місцевого населення, принесення високої культури, – все це не більше, ніж демагогія і красиві слова; справжня ж оцінка дається лише за справами. І тут ніхто не збирається пробачати тисяч замордованих і знищених мирних жителів міста, розстріляних євреїв, циган; спалених і зруйнованих будівель, що будувалися руками ніжинців; спроб нав'язати зверхність арійської раси шляхом морального й інтелектуального приниження місцевого населення тощо.

Проте, варто – і вже давно на часі – зробити спробу поглянути на окупаційну (нацистську) добу в історії Ніжина з різних боків, оцінивши її цілісно, всебічно, без ідеологічних штампів і купюр. Відтак, виникає цілком логічне питання: чи не пора поставити все на свої місця: нацисти – були; окупація – реальний і багато в чому побутовий факт; рух опору – був і не завжди поготів тотальна самопожертва в ім'я єдиної політичної ідеї (як виявляється, вона тоді в окупованому Ніжині була не єдина); колабораціонізм – також був і не завжди у вигляді холоуїства моральних покидьків-поліцаїв і старост із радянських кінофільмів про війну. Загалом, було життя «при німцях», як і «при совєтах», і «при царю», «при поляках» тощо. А в житті – як у житті: кожен хотів жити і ніхто не хотів помирати.

І останнє. Чи не час, урешті-решт, визначитися (насамперед, місцевому населенню) наскільки знаковою для подальшого розвитку Ніжина як населеного пункту; для формування специфічного, унікального, притаманного тільки ніжинцям способу мислення, форм господарювання, культурних традицій і звичаїв – такого собі міського менталітету, загалом; був факт звільнення міста від нацистської окупації, далеко не першої в його довгій історії. Чи настільки це звільнення є важливим, що цей день святкується як День Міста – на кшталт дня народження? Чи може, все ж, варто згадувати цю подію як День звільнення від нацистської окупації? Може варто зняти з цієї дати як старі ідеологічні нашарування, так і новітні модернові елементи шоу і не перетворювати свято військової звитяги на молодіжний «тусняк»?

Щиро віримо, що відповіді на ці непрості й суперечливі питання лежать у площині розуму, виваженого документального аналізу, апелювання до гуманістичного сумління й неухильному слідуванні істині, а не в політичних мітингах, удаванні бажаного за дійсне, а також особистих розрахунках, особливо з шашлично-горілчанам присмаком на популярних нині «масовках». Хочеться вірити, що матеріали збірки стануть у нагоді аби вирішити означені питання. Власне, задля цього також було задумане тематичне число «Ніжинської старовини», присвячене річниці вигнання «коричневої чуми» ХХ ст. з терен Ніжина й Ніжинщини.

З повагою, упорядники «Ніжинської старовини»

О.С. Морозов,

історик, завідувач Музею рідкісної книги
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;
протоіерей, священник Кафедрального собору Всіх Святих
у м. Ніжині (УПЦ КП)

С.Ю. Зозуля,

історик, пам'яткознавець,
старший науковий співробітник Центру пам'яткознавства НАН України та УТОПІК